Emro Science and Education
Open-access scientific journal
Journal homepage: https://journal.emro.uz

OPEN ACCESS

CONFERENCE PAPER OPEN ACCESS

Vol. 2 No. 2 (2026) · “Milliy statistika tizimida yangi bosqich: barqaror rivojlanish maqsadlari, xalqaro standartlar va zamonaviy tende...

SOLIQ SIYOSATINING IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRINI STATISTIK BAHOLASH

“Iqtisodiy statistika” kafedrasi katta o‘qituvchisi, PhD.
JAMALDINOVA A.
RST-63 gurug talabasi Vasijonov Ilmiddin
YORQIN O‘G‘LI
TEL:93 103 85 04

ANNOTATSIYA

Mazkur tezisda soliq siyosatining iqtisodiy o'sishga ta'siri statistik va ekonometrik usullar yordamida baholangan. Tadqiqot **2005–2025 yillar** oralig'idagi O'zbekiston Respublikasi makroiqtisodiy ko'rsatkichlari asosida olib borilib, soliq yukining yalpi ichki mahsulot (YaIM) o'sish sur'atlariga ta'sirini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqotda ko'p omilli chiziqli regressiya modeli (OLS), Laffer egri chizig'i bo'yicha kvadratik spetsifikatsiya hamda Granger sababiylik testi qo'llanildi. Olingan natijalarga ko'ra, soliq yuki va iqtisodiy o'sish o'rtasida statistik jihatdan ahamiyatli **nochiziqli (teskari U-shaklli)** bog'liqlik mavjud bo'lib, O'zbekiston uchun optimal soliq yuki darajasi YaIMning 19–20% atrofida ekanligi aniqlandi. Tadqiqot natijalari soliq siyosatini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga asos bo'ladi.

Kalit so'zlar: soliq siyosati, iqtisodiy o'sish, YaIM, ko'p omilli regressiya, soliq yuki, Laffer egri chizig'i, Granger sababiyligi, fiskal siyosat, ekonometrik tahlil, OLS metodi.

KIRISH

Soliq siyosati har qanday davlatning makroiqtisodiy barqarorligini ta'minlash, byudjet daromadlarini shakllantirish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishning eng muhim vositalaridan biridir. Soliq yukining haddan tashqari yuqori bo'lishi tadbirkorlik faolligini pasaytiradi, xususiy investitsiyalar oqimini cheklaydi, mehnat va kapital taklifini qisqartiradi hamda yashirin iqtisodiyot ulushini oshiradi. Aksincha, o'ta past soliq stavkalari davlat byudjeti daromadlarining qisqarishiga, ijtimoiy infratuzilma va davlat xizmatlarini moliyalashtirish imkoniyatlarining cheklanishiga olib keladi. Shu sababli **optimal soliq yuki** darajasini aniqlash zamonaviy iqtisodiyot fanining markaziy muammolaridan biri bo'lib qolmoqda.

O'zbekistonda **2019-yildan boshlangan keng ko'lamli soliq islohotlari** natijasida soliq tizimi tubdan yangilandi: qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) stavkasi 20% dan 12% ga tushirildi, foyda solig'ining stavkalari unifikatsiya qilindi, ijtimoiy soliq stavkalari soddalashtirildi, soliq imtiyozlari maqsadli ravishda qayta ko'rib chiqildi. 2020-yilda yangi tahrirdagi Soliq kodeksi qabul qilindi, 2022–2025 yillarda esa raqamli soliq ma'muriyatchiligi (e-faktura, onlayn nazorat-kassa apparatlari, soliq risklari tahlili tizimi) joriy etildi. Mazkur islohotlarning iqtisodiy o'sishga real ta'sirini **statistik usullar yordamida miqdoriy baholash** dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Soliq siyosati elementlarining (soliq yuki, soliq tushumlari tarkibi, samarali soliq stavkalari) O'zbekiston iqtisodiy o'sishiga ta'sirini ekonometrik modellar

Published: 05.06.2026

Cite this article: Jamaldinova A., Vasijonov Ilmiddin Yorqin o‘g‘li (2026). Soliq siyosatining iqtisodiy o'sishga ta'sirini statistik baholash. Emro Science and Education, 2(2). https://journal.emro.uz/public/maqola/839

© 2026 The Author(s). Published by Emro Science and Education. This is an open access article.

yordamida miqdoriy baholash va shu asosda soliq siyosatini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish.

Belgilangan maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar amalga oshiriladi: soliq siyosati va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi nazariy bog'liqlikni o'rganish va xorijiy empirik adabiyotlarni umumlashtirish; 2005–2025 yillar uchun tegishli statistik ma'lumotlarni yig'ish, tozalash va birlamchi (tavsifiy) tahlil qilish; ko'p omilli chiziqli regressiya modelini qurish va uning sifatini diagnostik testlar orqali tekshirish; Laffer egri chizig'i konsepsiyasi asosida optimal soliq yuki darajasini aniqlash; Granger sababiylik testi orqali soliq siyosati va o'sish o'rtasidagi sabab-oqibat aloqasini aniqlash; olingan empirik natijalar asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot ob'ekti — O'zbekiston Respublikasining soliq siyosati va makroiqtisodiy o'sish jarayonlari.

Tadqiqot predmeti — soliq yuki va boshqa fiskal o'zgaruvchilarning YaIM real o'sish sur'atlariga ta'sirini ifodalovchi miqdoriy bog'liqliklar.

Tadqiqotda ilmiy abstraksiya, taqqoslash, induksiya va deduksiya kabi umumiy ilmiy metodlar bilan birga maxsus statistik-ekonometrik metodlar — tavsifiy statistika, korrelyatsion tahlil, ko'p omilli chiziqli regressiya (OLS), kvadratik regressiya, ADF testi, Granger sababiylik testi va diagnostik testlar (VIF, Breusch-Pagan, Durbin-Watson, Jarque-Bera) qo'llanildi.

Soliq siyosati — davlatning soliq tizimi orqali iqtisodiy va ijtimoiy maqsadlariga erishish uchun qo'llaydigan chora-tadbirlar majmuidir. U uchta asosiy funksiyani bajaradi: **fiskal funksiya** byudjet daromadlarini shakllantirishni; **regulyativ funksiya** iqtisodiy faollikni rag'batlantirish yoki cheklashni; **qayta taqsimlash funksiyasi** esa daromadlarni ijtimoiy adolat tamoyili asosida qayta taqsimlashni ta'minlaydi.

Klassik o'sish nazariyalari (Solou-Swan modeli, 1956) soliqlarni asosiy kapital jamg'arishga to'sqinlik qiluvchi ekzogen omil sifatida talqin qiladi. Bu modelda soliqlar uzoq muddatli o'sish sur'atiga emas, balki faqat o'tish davriga ta'sir ko'rsatadi.

Endogen o'sish nazariyasi (Romer, 1986; Lucas, 1988; Barro, 1990) soliq siyosatining uzoq muddatli o'sish sur'atlariga bevosita ta'sir ko'rsatishini asoslaydi, chunki soliqlar inson kapitaliga, ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlariga (R&D), innovatsiyalarga investitsiyalarni o'zgartiradi. Barro modeli (1990) bo'yicha optimal soliq yuki davlat xarajatlarining marjinal mahsuldorligi bir birga teng bo'lgan nuqtada belgilanadi.

Engen va Skinner (1996) AQSh ma'lumotlari asosida soliq yukining 2,5 foiz punktga oshishi YaIM o'sish sur'atini 0,2–0,3 foiz punktga pasaytirishini aniqlagan. **Arnold va boshqalar** (2011) 21 ta OECD davlati bo'yicha panel tadqiqotda korporativ va shaxsiy daromad soliqlarining iste'mol soliqlari va ko'chmas mulk soliqlariga nisbatan iqtisodiy o'sishga ko'proq salbiy ta'sir ko'rsatishini isbotlagan. **Lee va Gordon** (2005) 70 ta davlat ma'lumotlari asosida korporativ soliq stavkasining 10 foiz punktga oshishi yillik o'sish sur'atini 1–2 foiz punktga pasaytirishini ko'rsatgan.

IQTISODIY STATISTIKA KAFEDRASI

MDH va o'tish iqtisodiyoti davlatlari uchun olib borilgan tadqiqotlar (**Bogdanov**, 2018; **Karimov & Yusupov**, 2022) ham soliq yuki va o'sish o'rtasida manfiy bog'liqlik mavjudligini tasdiqlagan, biroq bog'liqlikning kuchi institutsional sifat va soliq ma'muriyatchiligi samaradorligiga bog'liq ekanligini qayd etgan.

Nazariy va empirik adabiyotlar tahlili asosida quyidagi gipotezalar shakllantirildi:

H_1: Soliq yuki bilan YaIM real o'sish sur'ati o'rtasida nochiziqli (teskari U-shaklli) bog'liqlik mavjud. **H_2:** O'zbekistonda amaldagi soliq yuki optimal darajadan yuqori. **H_3:** Soliq siyosati o'zgarishlari iqtisodiy o'sishga Granger ma'nosida sababiy ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqotda **2005–2025 yillar** uchun yillik chastotada (jami 21 ta kuzatuv) quyidagi rasmiy va xalqaro manbalardan olingan ma'lumotlardan foydalanildi:
2025-yil bo'yicha ma'lumotlar Moliya vazirligi va Statistika agentligining dastlabki (operativ) ma'lumotlari hamda XVF prognozlari asosida olindi.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqot natijasida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi: birinchidan, soliq yuki va iqtisodiy o'sish o'rtasida statistik jihatdan ahamiyatli **nochiziqli (parabolik) bog'liqlik** mavjud bo'lib, Laffer egri chizig'i konsepsiyasi O'zbekiston ma'lumotlari uchun ham amal qiladi (H_1 tasdiqlandi). Ikkinchidan, O'zbekiston uchun optimal soliq yuki **YaIMning 19–20% atrofida** bo'lib, amaldagi daraja undan biroz yuqori — bu o'sishni biroz cheklab turadi (H_2 tasdiqlandi). Uchinchidan, investitsiyalar va iqtisodiy ochiqlik o'sishning eng kuchli musbat omillari hisoblanadi, inflyatsiya va davlat xarajatlarining haddan tashqari o'sishi esa salbiy ta'sir ko'rsatadi. To'rtinchidan, Granger testi soliq siyosati o'zgarishlari iqtisodiy o'sishga sababiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi (H_3 tasdiqlandi).

Olingan empirik natijalar asosida quyidagi tavsiyalar taklif etiladi: amaldagi soliq yukini bosqichma-bosqich optimal darajaga (~19–20% YaIM) yaqinlashtirish; bevosita soliqlar (foyda solig'i, daromad solig'i) ulushini bilvosita soliqlar (QQS, aksiz) foydasiga qisqartirish, chunki iste'mol soliqlari o'sishga kamroq salbiy ta'sir ko'rsatadi; investitsiya va innovatsion faoliyat uchun maqsadli soliq imtiyozlarini joriy etish va ularning samaradorligini muntazam baholab borish; soliq ma'muriyatchiligini raqamlashtirish (e-faktura, sun'iy intellekt asosidagi risk-tahlil) orqali soliq tushumlari samaradorligini stavkalarni oshirmasdan ko'tarish; davlat xarajatlarini optimallashtirish, ularning sifatini va investitsiyaviy tarkibini yaxshilash; makroiqtisodiy barqarorlikni (inflyatsiyani 5% atrofida ushlab turish) ta'minlash orqali soliq siyosatining samaradorligini oshirish.

Tadqiqot 21 yillik vaqt qatorlari bilan cheklangan, bu esa namuna hajmi nuqtai nazaridan nisbatan kichik. Bundan tashqari, 2005–2025 yillar oralig'ida soliq tizimida bir necha bor strukturaviy o'zgarishlar (ayniqsa 2019 va 2020-yillarda) bo'lganligi modelning barqarorligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Kelajakdagi tadqiqotlarda choraklik ma'lumotlardan foydalanish (namuna hajmini 80+ kuzatuvga oshirish), Markaziy Osiyo davlatlari bo'yicha panel ma'lumotlar tahlilini qo'llash, VAR/VECM modellari orqali dinamik aloqalarni o'rganish, hamda strukturaviy uzilishlarni Chow va Bai-Perron testlari yordamida hisobga olish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Arnold, J. M., Brys, B., Heady, C., Johansson, Å., Schwellnus, C., & Vartia, L. (2011). Tax Policy for Economic Recovery and Growth. *The Economic Journal*, 121(550), F59–F80.
2. Engen, E. M., & Skinner, J. (1996). Taxation and Economic Growth. *National Tax Journal*, 49(4), 617–642.
3. Lee, Y., & Gordon, R. H. (2005). Tax Structure and Economic Growth. *Journal of Public Economics*, 89(5–6), 1027–1043.
4. Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 98(5), S71–S102.
5. Solow, R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65–94.
6. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi (yangi tahriri). — 2020-yil 30-dekabr, № O'RQ-599.
7. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Yillik statistik to'plamlar (2005–2025). — stat.uz
8. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Davlat byudjeti ijrosi to'g'risida hisobotlar (2005–2025). — mf.uz
9. World Bank. World Development Indicators (2025). — data.worldbank.org
10. International Monetary Fund. Government Finance Statistics Yearbook (2025).
11. Karimov, B., & Yusupov, D. (2022). Soliq yuki va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi munosabatlar: O'zbekiston misolida. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, 4(58), 112–125.

IQTISODIY
STATISTIKA KAFEDRASI
— Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti —